

Boğaziçi Üniversitesi Asya Çalışmaları Programı Öğretim Üyesi Dr. Altay ATLI ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin Uluslararası Politikadaki Konumu Üzerine Yapılan Söyleşi*

Soru 1) Tüm dünyada Covid-19 salgınına bağlı olarak ekonomiler küçülürken Çin ekonomisinin 2020 senesinde %2,3 oranında büyüdüğü ve Gayri Safi Yurt İçi Hasılasının ise ilk defa 100 trilyon yuan sınırını aştığı açıklandı. İlk vakaların Çin'de görülmesi sonrasında özellikle Batı kamuoyunda anılan ülke mallarına karşı ön yargı oluşmuştu. Sizde Çin'in bu olumsuz şartlarda bile büyümesini tetikleyen faktörler nelerdir?

Atlı: Aslında kamuoyuna ilan edilen büyüme rakamları beklentiler doğrultusundadır. Dünya Bankası, küresel ölçekte küçülme beklentisine rağmen Çin'de %2 civarında bir büyüme ön görüyordu. Ancak büyüme rakamları %2,3 olarak beklentinin biraz üzerinde gerçekleşti. Çin ekonomisinin nasıl bir tepki verdiğini çözümleyebilmek için yıl boyunca aylık iktisadi göstergeleri yakından takip ettim. Bu bağlamda özellikle sanayi üretimini (fabrikalar çalışıyor mu, çalışmıyor mu?), perakende satışları (iç piyasada tüketiciler alışveriş yapıyor mu, yapmıyor mu?), sabit yatırımları (yeni yatırımlar var mı, yok mu?) ve ihracat ile ithalat kalemlerini mercek altına aldım. Bu araştırmalarım neticesinde sanayi üretiminin hızlı bir şekilde olumluya döndüğünü gördüm. Yaşanan salgın sürecini gözlerimizin önünde canlandırılalım. Çinliler bu süreci herkesten önce yaşamaya başladı. Pekin yönetimi bu olumsuzluğu fırsata dönüştürmeyi başardı. Çin aynı zamanda salgın tedbirlerini de herkesten önce uygulamaya koydu. Bunun neticesinde ekonomisindeki normalleşme sürecini daha hızlı bir şekilde gerçekleştirdi. Süreci analiz ettiğimizde Nisan ayından itibaren fabrikalarda üretimin ivme kazandığını ifade edebilirim. Gene altını çizmem gereken diğer bir husus ise iç pazara yönelik tedbirlerdir. İç piyasadaki tüketim, büyümeyi tetikleyen ikinci unsurdur. Mevzunun daha iyi idrak edilmesi için önemli bazı iktisadi göstergelere değinmek zaruridir. Çin'de 2020 yılına ait toplam sanayi üretimi verileri, bir önceki seneye göre %2,8 nispetinde artış göstermiştir. Ancak perakende satışlar incelendiğinde 2019 yılına göre %3,9 oranında bir düşüş yaşandığı gözlemlenmektedir. Eylül ayından itibaren sektörün toparlanmaya başladığını ifade edebilirim. Buna ek olarak Çin'in ihracatının ivme kazandığı ve verdiği ticaret fazlasının son beş yılın en yüksek değerine ulaştığı söylenebilir. Çin'in salgınla yaptığı mücadele kapsamında altı çizilmesi gereken bir başka husus ise Pekin yönetiminin başarılı bir planlama becerisi ve yüksek devlet kapasitesi göstermesidir. Covid-19 salgını ile mücadeleyi “devlet kapasitesi” kavramı ile açıklamayı doğru buluyorum. Bu çerçevede “Otoriter rejimlerde virüs ile mücadele daha kolay yapılmaktadır. Devlet hangi tedbiri uygun görürse o uygulanır.” yaklaşımı isabetli değildir. Bunun aksi istikamette örnekler bulunmaktadır. Mesela Güney Kore de salgınla mücadelede nispeten başarılıdır. Ancak Seul ile Pekin yönetim açısından birbirinden farklıdır. Başka bir değerlendirmeyi Almanya ile İtalya arasında yaptığımızda bu ülkeler arasında demokrasi açısından büyük bir farkın olmadığı görülmektedir. Ancak anılan süreçte Berlin daha başarılıdır. Bu bağlamda Çin Halk Cumhuriyeti'nin yüksek kapasiteye sahip bir devlet olarak nitelendirilmesi gerekmektedir.

Çin'deki büyümenin en önemli nedenlerinden bir diğeri ise bu ülkenin salgın tedbirlerini çok sıkı bir şekilde uygulamasıdır. Fabrikaların kısa süre kapalı kalmasının arından alınan önlemler doğrultusunda teknoloji verimli kullanılmış ve ekonominin çarkları dönmeye

* Bu söyleşi Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi Yayın Koordinatörleri Öğr. Gör. Taner Karakuzu ve Öğr. Gör. İlker Limon tarafından 18.01.2021 tarihinde eş zamanlı olarak elektronik ortamda gerçekleştirilmiştir.

devam etmiştir. Türkiye’de henüz uygulanmaya çalışılan teknolojiler, Çin’de salgın öncesinde mevcuttu. Örneğin bu ülkede QR kodu¹, yüz tanıma, 5G etkili bir şekilde kullanılıyordu. Türkiye salgın sırasında hayatı kolaylaştıracak teknolojileri yeni öğrenirken Çin salgın öncesinde bu teknolojilerde dünyada lider konumdaydı. Ayrıca bu teknolojiler Çin halkı tarafından benimsenmiş durumdaydı. Örneğin Çin’de alış-verişte, nakitten QR kodu ile ödemeye geçildi. Dolayısıyla kredi kartı kullanımını hâlihazırda saf dışı edildi. Türkiye’de ise ilkin salgın vesilesiyle temassız ödeme devreye girdi.

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping (Şi Jinping) 2020 yılında kamuoyu ile ekonomiye ilişkin yeni bir yol haritası paylaştı. Jinping’in demecinde “çifte dolaşım” kavramı ön plana çıkmıştır. Mefhum, iç ve dış dolaşım olmak üzere birbirini tamamlayan ikili bir yapıdan meydana gelmektedir. Dış dolaşım, ihracat ve dış yatırımları; iç dolaşım ise iç piyasadaki tüketimi tanımlamaktadır. Nihayetinde bu iki bileşenin bir birini desteklemesi söz konusudur. Bu durum salgın öncesinde mevcuttu ancak salgın ile birlikte daha da önem kazandı. Aslında Çin yönetimi salgın öncesinde dışarıya bağımlılığı azaltmak amacıyla iç piyasaya ağırlık vermeye başladı. Böylece ihracatın durmasından diğer ülkeler kadar etkilenmedi.

Bu durumun daha iyi idrak edilebilmesi için kısa bir eklemede bulunmalıyım. Asya kalkınma modelinde önemli unsur vatandaşların yüksek meblağlara ulaşan tasarruflarıdır. Bu tutum sayesinde, yatırım, istihdam, verimlilik ve yabancı sermaye girişi gibi önemli dinamikler harekete geçer. Çin ekonomisi bu tasarruf sayesinde büyük bir başarı yakaladı ve yapısal dönüşüm sürecinde tasarruf yerine iç pazarda tüketimi teşvik etti. Salgın ile birlikte bu süreç hız kazandı. Pekin yönetimi artık vatandaşın birikim yapmasını değil, para harcamasını istedi. Böylelikle salgın nedeniyle durma noktasına gelen ihracatın ekonomiyi olumsuz yönde etkilemesinin önüne geçilmek istendi.

Önümüzdeki süreçte bulunan aşilar sayesinde salgınla mücadelede başarı sağlanacağı düşünüldüğünde bir takım ön görülerde bulunulabilir. Normalleşme süreciyle birlikte Pekin yönetiminin açığı telafi etmek maksadıyla uygulayacağı politikalar sayesinde ticari bir sıçrama yaşanabilir. Bu durum Çin’deki iktisadi büyümeyi tetikleyecektir. Bu beklenti gerçekleştiği takdirde Çin’in 2021 senesi büyüme hızı 2019 yılının üstünde gerçekleşecektir. Orta vadeli tahminlerime göre ise Çin ancak 2022 senesinden sonra tekrar 2018-2019 dönemindeki büyüme rakamlarını yakalayabilecektir. Ancak küreselleşmenin hâkim olduğu günümüzde bu ön görünün gerçekleşmesinin birçok değişkene bağlı olduğu unutulmamalıdır.

Soru 2) Orta Doğu ve Balkanlar, sorunlu ve sınır uyuşmazlığı olan bölgeler denildiğinde ilk akla gelen coğrafyalardır. Çin ekonomisinin 2000’li yıllardan itibaren yükselişe geçmesiyle Güney Çin Denizi’ni sorunlu ve sınır uyuşmazlığı olan coğrafyalar arasında sıklıkla duymaya başladık. Bu bağlamda Pekin yönetiminin Güney Çin Denizi sorununa yaklaşımı nasıldır?

Atlı: Bu durum Türkiye’nin Batı merkezli dünya algısıyla ilgilidir. Bu bağlamda sıklıkla Orta Doğu ve Balkanlar görülebiliyor ama Asya’da yaşanan sorunlar dikkatlerden kaçırılıyor. Aslında söz konusu coğrafyada çok sayıda büyük sınır anlaşmazlıkları mevcuttur. Örnek vermek gerekirse Hindistan-Pakistan, Çin-Hindistan, Çin-Güneydoğu Asya arasındaki sınır sorunları sayılabilir. Karasuları bağlamında ise Doğu Çin Denizi ve Güney Çin Denizi’ndeki anlaşmazlıklar dile getirilebilir. Büyük Okyanus’un bir parçası olan Güney Çin Denizi’ne kıyıdaş olan devletler; Çin, Tayvan, Vietnam, Kamboçya,

¹ Akıllı cihazlar vasıtasıyla gerçekleştirilen ödeme yazılımıdır.

Endonezya, Filipinler, Malezya ve Brunei'dir. İşte Pekin yönetimi anılan bu karasularının yaklaşık %90'ı üzerinde hak iddia etmektedir. Anılan deniz zengin miktarda petrol ve doğalgaz rezervleri barındırmaktadır. Bu yüzden Güney Çin Denizi'ndeki anlaşmazlığın temelinde iktisadi paylaşım mücadelesinin yattığı söylenebilir.

Ayrıca Güney Çin Denizi'nin sınırlarını batıda Malakka Boğazı, doğuda Tayvan Boğazı çizer. Bu açıdan çözümlendiğinde bahse konu olan deniz Çin'i ve Asya'yı Batı ticaret ağlarına bağlayan jeostratejik bir konumdadır. Bu güzergâhtan geçen ticari malların miktarı yıllık beş trilyon dolar gibi bir rakama karşılık gelmektedir. Bunun dışında gündeme gelmeyen Güney Çin Denizi ile ilgili çok bilinmeyen önemli bir ayrıntı söz konusudur. Bu mevzu ise balıkçılıktır. Anılan karasuları zengin deniz ürünlerini barındırmaktadır. Çinliler, dünyadaki deniz mahsullerinin dörtte birini tüketmektedir. Bu bakımdan Pekin yönetimi Güney Çin Denizi'ni gıda güvenliği açısından oldukça önemli görmektedir.

Altını çizmem gereken diğer bir husus ise anlaşmazlıkların çözümünde uluslararası hukukun yetersiz kalmasıdır. Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde uluslararası karasularını düzenleyen yasalar mevcuttur. Ancak anılan hukuksal düzenlemeler yeterli değildir. Ayrıca bütün ülkelerin bu belgelere imzacı veya taraf olmaması sorunun diğer bir boyutudur. Uluslararası hukukun yetersizliği bağlamında misal verildiğinde, öncelikle BM Deniz Hukuku Sözleşmesi ile "Münhasır Ekonomik Bölge" kavramına atıfta bulunulmalıdır. Güney Çin Denizi karasularında bulunan adaların etrafına 200 deniz mili Münhasır Ekonomik Bölge sınırı çizildiğinde, her ülkenin sınırlarının ve yetki alanlarının birbiriyle iç içe geçtiği görülmektedir. Gene uluslararası deniz hukuku bağlamında "taraf olma" konusunun örneklendirilmesi zaruridir. Örneğin Filipinler, 2013 yılında Uluslararası Tahkim Mahkemesine başvurarak, Güney Çin Denizi'ndeki faaliyetleri nedeniyle Çin hakkında şikayette bulunmuştu. Mahkeme, 12 Temmuz 2016 tarihinde sorunla alakalı Çin aleyhinde karar vermiştir. Pekin yönetimi ise mahkemenin verdiği kararı haksız bularak, bunun kendisi açısından hiçbir bağlayıcılığı olmadığını uluslararası kamuoyuna duyurmuştur. Güney Çin Denizi'ndeki diğer bir sorun ise mevcut doğal adalar dışında yapaylarının inşa edilmesidir. Bu durum uluslararası hukukta gri bir alana denk gelmektedir. Uluslararası hukuk suni adaların Münhasır Ekonomik Bölge olamayacağını belirtmektedir. Yapay adalara 500 metrelik bir güvenlik şeridi hakkı tanınmaktadır. Çin inşa ettiği adaların yapay olmadığını, bilâkis hali hazırda var olan resiflerin büyütülerek elde edildiğini savunmaktadır. Çinliler, kimi yerlerde resifleri öyle büyütmüşlerdir ki üzerine havaalanı bile kurmuşlardır.

Asya sorunları uluslararası siyaset açısından çözümlendiğinde "Asya Paradoksu" olarak nitelendirdiğim bir kavram söz konusudur. Bu mefhum kapsamına ise Güney Doğu Asya devletleri olan; Malezya, Filipinler, Brunei, Endonezya, Doğu Timor, Laos, Myanmar, Singapur, Tayland, Vietnam ve Kamboçya girmektedirler. Ancak ekonomik olarak Çin'e bağımlı olan bu devletler ticaretlerinin de büyük kısmını bu ülke ile gerçekleştirmektedirler. Bu noktadan bakıldığında iktisadi anlamda büyüyen bir dev olan Çin, Güney Doğu Asya ülkelerinin sürdürülebilir ve istikrarlı ekonomik kalkınmalarının mihenk taşını oluşturmaktadır. Aynı zamanda Çinlilerin bu frenlenemez iktisadi yükselişi uluslararası siyasette anılan devletler için ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. Güney Doğu Asya ülkeleri iktisadi bağımlılık nedeniyle Pekin'e karşı boyunları kıldan ince oldukları için Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) bölgedeki varlığına ihtiyaç duymaktadırlar. Bu durum ABD'nin bu coğrafyadaki varlığını meşrulaştırmaktadır. Bu minvalde ABD donanmasının Güney Çin Denizi'nde yaptığı seyrişer söz konusu devletler tarafından selamlanmaktadır. Diğer yandan Güney Doğu

Asya ülkeleri ve ABD arasındaki ilişkiler zaman zaman inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Örneğin ABD Başkanı Donald John Trump (20 Ocak 2017 - 20 Ocak 2021) yönetimindeki Vaşington, bölgedeki varlığını sürdürmekle birlikte müttefikleriyle münasebetlerini zedelemiştir. Yeni seçilen ABD Başkanı Joseph Robinette Biden (20 Ocak 2021-...) politik açıdan bu ülkelerle ilişkileri normalleştirmeyi başarsa dahi Asyalı müttefiklerinin kafasında her zaman “Biz gerçekten çıkarlarımızı savunmak amacıyla ABD’ye güvenebilir miyiz?” sorusu olacaktır. Gene bir başka örnek olarak; Japonların askerî güç olmak amacıyla anayasalarında değişiklik yapmayı tartıştıkları verilebilir.² Bu tartışmanın temelinde reel politik kaygılar yatmaktadır. Tokyo yönetimi açısından “ABD’nin bölge güvenliği için ne sağladığı ?” sorusu önemlidir. İşte Japonlar bundan dolayı güvenlik politikalarında eksen değişikliğine gitmek istemektedirler.

Özetle Güney Çin Denizi’ndeki sınır anlaşmazlıkları iki ana başlıkta toplanabilir. Bunlardan birincisi Güney Çin Denizi’nin kıyıdaş ülkeler açısından sahip olduğu ekonomik önemdir. İkincisi ise Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinin Vaşington ve Pekin arasında izledikleri denge politikasından kaynaklanmaktadır. Esasında bu durum Singapur Başbakanı Lee Hsien Loong’un “kimse bizden (Güney Asya Ülkeleri) Çin ile ABD arasında bir seçim yapmayı beklemesin” sözlerinde anlamını bulmaktadır.

Soru 3) Çin’in Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nde yaşayan Uygur Türklerine yönelik gerçekleştirdiği baskı ve insan haklarına aykırı muameleler dünya kamuoyunda cılız tepkilere neden olmaktadır. Bu konuda en son İngiltere Dışişleri Bakanı Dominic Raab Birleşmiş Milletler (BM) insan hakları komiserinin Sincan Uygur Özerk Bölgesi’ne girmesine izin verilmesi konusunda Pekin yönetimine çağrıda bulunmuştur. Sizce Çinliler anılan bölgedeki sorunların çözümünde ne kadar isteklidir? Kısa vadede bahsi geçen sorunların çözülebileceğine inanıyor musunuz?

Atlı: Çin için bu konu önemlidir. Ortada uluslararası kamuoyunun da gündemini meşgul eden olumsuz bir durum yaşanmaktadır. Çinliler açısından bakıldığında bu konu ulusal güvenlik ve toprak bütünlüğü meselesidir. Dolayısıyla Çinliler bu mevzuda yapılacak her eleştiriyi kendi iç işlerine karışmak olarak algılamaktadırlar. Çin Halk Cumhuriyeti kurulduğu 1949 yılından beri dış politikasında bir takım ilkelere riayet etmektedir. Bunlardan birincisi hiçbir devletin iç işlerine müdahale etmemek üzerine kurulmuşken ikincisi ise başka devletlerin de kendi iç meselelerine karışmaması ilkesidir. Bu minvalde Hong Kong, Uygur Bölgesi, Tayvan vb. konularda fikir beyan etmek Pekin yönetimi açısından iç işlerine müdahale olarak yorumlanmaktadır. Uygur sorunu, Çin’i uluslararası camiada zor durumda bırakmaktadır. Dışardaki tüm olumsuzluklara rağmen ekonomik açıdan bakıldığında Pekin Yönetimi için Sincan Uygur Özerk Bölgesi vazgeçilmezdir. Ayrıca doğal kaynaklar bakımından Çin’in en zengin bölgesi olan Sincan, Kuşak ve Yol projesinin de önemli bir geçiş güzergâhıdır. Bu yüzden bölgenin huzura kavuşması Çin’in faydasına olacaktır. Ancak bu sorun yıllardır süre gelen bir mesele olduğundan nasıl çözüleceği bilinmemektedir. Çinlilere sorarsanız bu bizim iç meselemiz bırakın da biz çözelim diyeceklerdir.

² Mevcut Japon Anayasası gerçek anlamda bir silahlı kuvvetler kurulmasına izin vermemektedir.

Soru 4) Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya Devletleri ile yakın ekonomik ilişkiler geliştirdiği bilinmektedir. Ancak Çin ve bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerde bazı sınır sorunları mevcuttur. Örneğin 2011 yılında Tacik Hükûmeti Dağlık Bedahşan Bölgesi'nden 1.100 kilometrekarelik ihtilafli bir toprak parçasını Çin'e vermek zorunda kalmıştı. Diğer yandan Kazakistan Hükûmeti 2016 senesinde tarım için ayrılmış olan arazileri yabancılara 25 yıllığına kiralama kararı aldı. Bu süre daha önce 10 yıla sınırlıydı. Bu kararın aslında tarım sektöründe faaliyet yürüten Çinli şirketler için alındığı yönünde çıkan söylentiler neticesinde Kazakistan genelinde haftalarca süren gösteriler yapılmıştı. Size göre Pekin Orta Asya coğrafyasına neden bu kadar önem vermektedir? Kısaca Çin, bölge için uzun vadede neler planlamaktadır?

Atlı: Orta Asya'da bulunan ülkeler Çin'in sınır komşusudurlar. Pekin'in anılan coğrafyaya karşı mesafeli yaklaşımı Soğuk Savaş sonrasında hızla değişmeye başlamıştır. Çin, son otuz yıldır Orta Asya ile münasebetlerini geliştirerek derinleştirmiştir. Çin-Orta Asya ilişkilerini iki başlıkta mercek altına alabiliriz. İlişkilerin birinci ayağını ekonomik ve ticari ilişkiler oluşturmaktadır. Öncelikle Orta Asya, Kuşak ve Yol Projesi ile birlikte jeostratejik bakımdan önemi artan bir bölgedir. Bunun haricinde Çin'in yatırımlarının ve enerji tedarik hatlarının geçtiği transit bölge olması buranın önemini artırmaktadır. Ayrıca Orta Asya Devletlerinin Pekin'e doğalgaz ihraç etmesi karşılıklı bağımlılığı artırmaktadır. Bölge ayrıca güvenlik açısından da Pekin yönetimi için hayati öneme sahiptir. Çin Orta Asya'ya komşu olan ve çoğunlukla Uygur Türklerinin yaşadıkları Sincan'ı dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı korumak istemektedir. Çin bu coğrafyada etnik kökenli ayrılıkçılığa karşı bir önlem olarak Sincan ile Orta Asya ülkeleri arasındaki tarihsel, kültürel ve dinsel bağların somut ilişkilere dönüşmesini engellemektedir. Çin hükûmetlerine göre Orta Asya'nın her zaman Uygur meselesiyle bir bağlantısı bulunmaktadır. Özellikle Çinlilerin güvenlik anlayışlarında Uygur Türklerinin Orta Asya'daki soydaşlarıyla ilişkiye girmeleri bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmektedir.

Soru 5) Çin-Orta Asya ilişkileri bağlamında Rusya faktörü hakkında neler söylenebilir?

Atlı: Çin'in Orta Asya coğrafyasına yaklaşımı bağlamında önemli bir husus ise Pekin-Moskova ilişkileridir. Bu iki ülke, uluslararası siyasette bazı konularda ortak hareket etmektedir. Örneğin; birebir örtüşme de Rusya ve Çin'in Suriye'de sergilemiş oldukları tutumlar benzerlik göstermektedir. İki ülke arasında reel politik ve karşılıklı çıkarlar çerçevesinde bir yakınlaşma olduğunu söyleyebilirim. Örneğin Pekin ve Moskova'nın Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) çerçevesindeki ortak tutumları Orta Asya'yı doğrudan ilgilendirmektedir. Son dönemlerde gerçekleşmiş ŞİÖ zirvelerinin sonuç bildireleri incelendiğinde Rusya'nın öncülüğünde kurulmuş olan Avrasya Ekonomik Birliği ile Kuşak ve Yol Projesinin bütünleştirilmesi ifadelerine sıklıkla atıfta bulunulduğu dikkat çekmektedir. Esasında 2014 yılından beri iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin ivme kazandığı söylenebilir. Çin enerji ithalatında mümkün olduğunca farklı tedarikçilerden petrol ve doğalgaz satın almak mecburiyetindedir. Bu bağlamda Rusya hiç kuşkusuz çok önemli bir aktördür. Diğer bir ifadeyle Pekin-Moskova münasebetlerinin en önemli sacayağı enerji sektörüdür.

Diğer yandan Çin, Rus malları için önemli bir pazardır. Gene altının çizilmesi gereken başka bir nokta Sibiryadaki hidrokarbon kaynakların mevcudiyetidir. Tarihte ilk defa Ruslar, Çin şirketleriyle ortaklaşa Sibiryadaki hidrokarbon yataklarını işletmeye başladılar. Ruslar daha önceleri Çinlilere bölgede tabiri caizse adım attırmazlardı. Burada temel soru "Ne değişti?" sorusudur. Çinliler de sermaye ve teknoloji mevcuttur ayrıca buraya coğrafi olarak da yakındırlar. Dolayısıyla Rusya ve Çin arasında ekonomik olarak artan bir

bağımlılık söz konusudur. Bu açıdan değerlendirildiğinde Pekin ve Moskova yönetimleri Orta Asya'da birbirlerinin çıkarlarına riayet etmektedirler.

Not: Bu söyleşinin gerçekleşmesi için yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Giray Fidan'a teşekkürleri bir borç biliriz.